

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Aanvullend Verrijkingrecht

Linden, T. van der

Citation

Linden, T. van der. (2019, June 26). *Aanvullend Verrijkingrecht*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/74475>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/74475>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:

<http://hdl.handle.net/1887/74475>

Author: Linden, T. van der

Title: Aanvullend Verrijktingsrecht

Issue Date: 2019-06-26

Aanvullend Verrijkingsrecht

Aan mijn ouders

Aanvullend Verrijktingsrecht

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 26 juni 2019
klokke 16.15 uur

door

Teun van der Linden

geboren te Gouda

in 1985

Promotor: prof. mr. Jac. Hijma

Promotiecommissie: prof. mr. W.H. van Boom
prof. mr. C.G. Breedveld-de Voogd
prof. mr. A.G. Castermans
mr. dr. R. Koolhoven (Rijksuniversiteit Groningen)
prof. mr. M.H. Wissink (Rijksuniversiteit Groningen)

Opmaak: AlphaZet prepress, Bodegraven

© 2019 Teun van der Linden | Boom juridisch

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Voor zover het maken van reprografische veeleelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-6290-678-5
e-ISBN 978-94-6274-544-5

www.boomjuridisch.nl

Inhoudsopgave

LIJST MET AFKORTINGEN

XVII

1	INLEIDING	1
1.1	Algemeen	1
1.2	Probleemstelling	3
1.3	Verantwoording en methode	5
1.4	Terminologie	7
1.5	Opbouw	8
DEEL 1	UITGANGSPUNTEN	9
2	HET VERRIJKINGSBEGINSEL	11
2.1	Inleiding	11
2.2	Opbouw en methode	13
2.3	Het onderscheid tussen het beginsel en de actie	14
2.3.1	Ontologische verschillen	14
2.3.2	Een beginsel heeft geen alles-of-niets karakter	16
2.4	Het probleem van de normatieve kracht	17
2.4.1	Het open karakter van het verrijkingsbeginsel	17
2.4.2	Het absorberende vermogen van het verrijkingsbeginsel	19
2.4.3	Het verrijkingsbeginsel in de <i>common law</i>	21
2.4.4	Inductieve tendensen in Nederland	24
2.5	De verdere gang van het betoog	25
2.6	De <i>sine causa</i> -conceptie	26
2.6.1	Onverschuldigde betaling	26
2.6.2	De normatieve structuur van de <i>sine causa</i> -formule	27
2.6.3	De reikwijdte van de <i>sine causa</i> -conceptie	28
2.6.4	De grenzen van de <i>sine causa</i> -formule	31
2.6.5	Verrijkingsbeginsel valt niet samen met de <i>sine causa</i> -conceptie	32
2.7	Intermezzo: meerdere concepties van het verrijkingsbeginsel	34
2.7.1	De opvatting van Wonnell	34
2.7.2	Eigen opvatting	36
2.8	Profiteren van onereus gedrag	38
2.8.1	<i>Restitution for wrongs</i>	38
2.8.2	Gedrag als gezichtspunt bij de beoordeling van de verrijking	41
2.8.3	Beperkte zelfstandige betekenis	45
2.8.4	Het principe als gezichtspunt in de rechtsvinding	47

2.8.5	Het principe als gezichtspunt in de rechtsvinding; vervolg	49
2.8.6	Verrijking als gezichtspunt bij de beoordeling van gedrag	51
2.9	Afwenteling 'eigen' schade op een ander	54
2.9.1	Zaakwaarneming	55
2.9.2	Risicoaansprakelijkheid	56
2.9.3	<i>Egalité devant les charges publiques</i>	59
2.9.4	Onbepaaldheid principe	61
2.10	Een verrijking buiten de normale gang van zaken moet met een kritisch oog worden gezien	61
2.10.1	Overeenkomstenrecht; specifieke bepalingen	63
2.10.2	Overeenkomstenrecht; onregelmatige verrijking als gezichtspunt	65
2.10.3	Schadevergoedings- en verzekeringsrecht	68
2.10.4	Rechtsvinding	72
2.11	Het verband tussen de vier verrijgingsrechtelijke principes	73
2.12	Slotsom	74
3	DE ALGEMENE VERRIJGINGSACTIE	77
3.1	Inleiding	77
3.2	Positionering van de algemene verrijgingsactie	77
3.3	Grondslag van de algemene verrijgingsactie	79
3.3.1	Ratio van systeem zonder algemene verrijgingsactie	81
3.3.2	Ratio van algemene verrijgingsactie	82
3.3.3	Een dubbele grondslag	85
3.4	Functie van de algemene verrijgingsactie	86
3.4.1	Een ingewikkeld debat	86
3.4.2	Drie eliminaties	87
3.4.3	De aanvullende functie als overkoepelende functie	88
3.4.4	De corrigerende functie	89
3.4.5	De systematische functie en de zingevende functie	90
3.4.6	De ventielfunctie	91
3.4.7	<i>Unclean hands</i> -functie	92
3.5	Nadere analyse van de aanvullende functie	94
3.5.1	Een kritische vraag	94
3.5.2	Eigenschappen van de algemene verrijgingsactie	97
3.5.3	Bijvangst	100
3.6	Slotsom	101
DEEL 2	DE VEREISTEN	103
4	INTERPRETATIE EN ORGANISATIE	105
4.1	Inleiding	105
4.2	De waardering van de algemene verrijgingsactie	105
4.2.1	Het spanningsveld	106
4.2.2	Vier problemen	107

4.3	Verrijdingsrechtelijke rechtsvinding	112
4.3.1	De 'queeste'	112
4.3.2	<i>Quint/Te Poel</i>	113
4.3.3	Subsidiariteit	114
4.3.4	De heersende leer: de systematische interpretatiemethode	116
4.3.5	Billijkheidsargumenten	119
4.3.5.1	Verhouding rechtssysteem en billijkheid	120
4.3.5.2	Verhouding systeem en billijkheid, een typologie	122
4.4	De samenhang van de toepassingsvoorwaarden	127
4.4.1	De complementariteit van de vereisten	127
4.4.2	Twee groepen vereisten	129
4.5	Verschillende typen gevallen van ongerechtvaardigde verrijking	131
4.6	Slotsom	132
5	VERRIJKING, SCHADE, VERBAND	135
5.1	Inleiding	135
5.2	Verrijking	136
5.2.1	Inleiding	136
5.2.2	Objectief of subjectief verrijdingsbegrip?	138
5.2.2.1	Een korte blik op het Engelse verrijdingsbegrip	138
5.2.2.2	Heersende leer; een objectief verrijdingsbegrip	139
5.2.2.3	Jurisprudentie; een objectief verrijdingsbegrip	140
5.2.2.4	Jurisprudentie; subjectieve elementen in de verrijkingstoets?	142
5.2.2.5	Moet de gedaagde zijn gebaat?	144
5.2.3	Het verrijdingsbegrip	147
5.2.3.1	Het paradigma	147
5.2.3.2	Een pluriform verrijdingsbegrip	149
5.2.4	Verrijdingsfeiten	150
5.2.4.1	Een vermeerdering van het vermogen	151
5.2.4.2	De ontvangst van een dienst	157
5.2.4.3	Het gebruik van andermans goed	159
5.2.4.4	Overname klantenbestand	161
5.2.4.5	Besparing van kosten of uitgaven	163
5.2.5	Knelpunten bij de begroting van de verrijking	165
5.2.5.1	Samenloop verschillende verrijkingstypen	166
5.2.5.2	Voordeel anders dan om niet verkregen; overige nadelen	167
5.2.5.3	Vermindering van de verrijking	168
5.2.5.4	Vermeerdering van de verrijking	170

5.3	Schade	171
5.3.1	Inleiding	171
5.3.2	De vereiste schade	172
	5.3.2.1 Algemeen	172
	5.3.2.2 Meerpartijenverhouding	173
	5.3.2.3 Problematische gevallen	174
5.3.3	Een omstreden vereiste	176
5.3.4	Strekking verrijkingsrechtelijke schadevergoedingsverbintenis	178
5.3.5	Vaststelling en begroting van schade	180
	5.3.5.1 Gebruik andermans zaak of recht	180
	5.3.5.2 Begrotingsmaatstaf bij onbevoegd gebruik	182
	5.3.5.3 Abstracte begroting niet altijd toelaatbaar	185
	5.3.5.4 Abstracte schadebegroting bij verrichte arbeid	186
	5.3.5.5 De resterende gevallen	187
5.3.6	Redelijke toerekening	189
5.3.7	Voordeelstoerekening	190
5.3.8	Eigen schuld	191
	5.3.8.1 Algemeen	191
	5.3.8.2 Drie typen gevallen	194
5.3.9	Vorm van schadevergoeding	195
	5.3.9.1 Algemeen	195
	5.3.9.2 Een algemeen verrijkingsrechtelijk wegneemrecht	196
5.3.10	Matiging	197
5.4	Verrijking ten koste van de eiser	200
5.4.1	Inleiding	200
5.4.2	De aanpak van de wetgever en de Hoge Raad	200
	5.4.2.1 Wetgever	200
	5.4.2.2 Jurisprudentie; indirecte verrijking	201
	5.4.2.3 Jurisprudentie; andersoortig verband dan vermogensverschuiving	205
	5.4.2.4 Jurisprudentie; een zwaluw	206
	5.4.2.5 Balans	206
5.4.3	Verklaring ruime uitleg	207
5.4.4	Ontbreekt het causaal verband bij een indirecte verrijking?	209
	5.4.4.1 Het ten-koste-van-vereiste en gevallen van indirecte verrijking	209
	5.4.4.2 Prestatie jegens een derde vloeit in vermogen verrijkte	210
	5.4.4.3 De verrijkte ontleent zijn voordeel aan een overeenkomst met een ander dan de verarmde	212

5.4.5	Vereiste verband alleen aanwezig bij vermogensverschuivingen?	214
5.4.5.1	De leer Damminga	214
5.4.5.2	De leer Koolhoven	215
5.4.6	Het criterium van het zekere verband	217
5.4.7	Een te ruim criterium?	222
5.5	Slotsom	223
6	HET ONGERECHTVAARDIGDHEIDSVEREISTE	225
6.1	Inleiding	225
6.2	Twee benaderingen	226
6.2.1	De <i>sine causa</i> -benadering	227
6.2.2	De <i>unjust factors</i> -benadering	230
6.3	Heersende leer en knelpunten	233
6.3.1	De <i>sine causa</i> -benadering	233
6.3.2	De visie van Meijer	235
6.3.3	Enkele voor de <i>sine causa</i> -benadering problematische gevallen	237
6.4	Differentiatie	238
6.4.1	Het probleem	238
6.4.2	Genese van de Duitse Trennungslehre	241
6.4.3	Een ander onderscheid	243
6.4.3.1	Algemeen	243
6.4.3.2	De scheidslijn	247
6.4.3.3	Vooruitblik	250
6.5	Verrijking door vermogensverschuiving	250
6.5.1	Inleiding	250
6.5.2	Rechtvaardiging door rechtshandeling en overeenkomst	251
6.5.2.1	Grondslag	251
6.5.2.2	<i>Ermer/ABN Amro</i>	253
6.5.2.3	Verdere voorbeelden uit de rechtspraak	255
6.5.2.4	De uitleg bepaalt de rechtvaardigende kracht	256
6.5.2.5	De verrijkingsvordering als aanvulling op de contractuele remedies	258
6.5.3	Rechtvaardiging door overeenkomst met derde	259
6.5.3.1	Inleiding	259
6.5.3.2	De doctrine in beweging	260
6.5.3.3	De jurisprudentie in beweging	261
6.5.3.4	Uitgangspunt: verrijkingsrechtelijke derdenwerking	265
6.5.3.5	Grondslag verrijkingsrechtelijke derdenwerking	266
6.5.4	Rechtvaardiging door wet	269
6.5.4.1	Heersende leer; rechtvaardiging door wet	269

6.5.4.2	Heersende leer; rechtvaardiging door stelsel wet	271
6.5.4.3	Heersende leer; rechtvaardiging door stelsel wet; vervolg	272
6.5.4.4	Een nuance op de heersende leer	274
6.5.5	Rechtvaardiging door wet; jurisprudentie; strekking versus omstandigheden	277
6.5.5.1	De ruilverkavelingsarresten	277
6.5.5.2	<i>Ontvanger/Hamm</i>	279
6.5.5.3	Geen uitbouw <i>Ontvanger/Hamm</i>	283
6.5.5.4	Andere arresten over ongerechtvaardigde verrijking en faillissement	286
6.5.5.5	Conclusie	289
6.6	Verrijking zonder vermogensverschuiving	289
6.6.1	Algemeen	289
6.6.2	Het arrest- <i>Van der Tuuk Adriani/Batelaan</i>	290
6.6.3	Een nieuw perspectief op <i>CFS/Stork</i>	292
6.7	Slotsom	295
7	HET REDELIJKHEIDSVEREISTE	297
7.1	Inleiding	297
7.2	Ratio redelijkheidvereiste	298
7.3	Karakter redelijkheidstoets	301
7.3.1	De balancerende werking van het redelijkheidsvereiste	301
7.3.2	Op één lijn met derogerende werking redelijkheid en billijkheid?	302
7.3.3	Is het redelijkheidsvereiste ontstaansvereiste?	303
7.3.4	Invloed redelijkheidvereiste op ontstaansmoment	305
7.4	Invulling redelijkheidsvereiste	306
7.5	Wettelijke aanwijzingen	308
7.6	Opgedrongen bestedingspatroon	309
7.6.1	Het uitgangspunt	309
7.6.2	Het voordeel is liquide geworden	311
7.6.3	Het voordeel bestaat uit besparing van noodzakelijke kosten	313
7.6.4	Gedaagde heeft op verkregene voortgebouwd	314
7.6.5	Gedaagde heeft de ongerechtvaardigde verrijking laten ontstaan	315
7.6.6	Invloed andere leerstukken	316
7.7	Verdere bescherming autonomie	317
7.7.1	Bescherming contractsvrijheid	317
7.7.2	Bescherming autonomie schuldenaar	318
7.7.3	Bescherming autonomie bank	319
7.8	Consumentenbescherming	320
7.9	Derdenbescherming	322

7.9.1	Algemeen	322
7.9.2	Derdenbescherming als verweer	322
7.9.3	Aard geval bepaalt gewicht beroep op goede trouw	323
7.9.4	Vermindering van verrijking	324
7.9.5	Vertrouwen op overeenkomst	325
7.10	De <i>paritas creditorum</i>	328
7.10.1	Algemeen	328
7.10.2	Wanneer doorbreekt een verrijkingsactie de <i>paritas creditorum</i> ?	329
7.10.3	Uitzonderingen mogelijk	331
7.11	Rechtspolitieke argumenten van niet-vermogensrechtelijke aard	333
7.12	Slotsom	335
DEEL 3	TOEPASSINGEN	337
8	ONGERECHTVAARDIGDE VERRIJKING EN OVEREENKOMST	339
8.1	Inleiding	339
8.2	De aanvulling van het rechtshandelingen- en overeenkomstenrecht	341
8.3	Aanpalende leerstukken	342
8.3.1	Onverschuldigde betaling	343
8.3.1.1	Algemeen	343
8.3.1.2	De scheidslijn tussen ongerechtvaardigde verrijking en onverschuldigde betaling	345
8.3.1.3	Evaluatie	348
8.3.2	Zaakwaarneming	349
8.4	Ongerechtvaardigde verrijking als surrogaat voor een overeenkomst	351
8.4.1	Algemeen	351
8.4.2	Onderhandelingsfase	352
8.4.2.1	Algemeen	352
8.4.2.2	De aanvullende functie in de precontractuele fase	354
8.4.2.3	Ongerechtvaardigdheid	355
8.4.2.4	Het redelijkheidsvereiste	357
8.4.2.5	Het belang van de uitgangspunten van de onderhandeling	360
8.4.2.6	Het belang van de bijzonderheden van het geval	361
8.4.3	Dienen andermans belang	362
8.4.3.1	Algemeen	362
8.4.3.2	Geen redelijke inmengingsgrond	362
8.4.3.3	Geen communicatie of miscommunicatie	364
8.4.3.4	Andermans belang wordt en passant behartigd	365

	8.4.3.5	Communicatie leidt tot verrijking	367
8.4.4		Gebruik andermans zaak of recht	368
	8.4.4.1	Algemeen	368
	8.4.4.2	Lijdt de eiser schade?	370
8.4.5		Feitelijke overname goodwill	372
	8.4.5.1	Algemeen	372
	8.4.5.2	Goodwill als exclusief recht?	373
	8.4.5.3	De verrijkingsrechtelijke inkadering	374
	8.4.5.4	De feitelijke overname van andermans praktijk	376
	8.4.5.5	De feitelijke overname van andermans praktijk; vervolg	379
	8.4.5.6	Goodwill aanspraak geen automatisme	381
8.4.6		De familiale sfeer	381
	8.4.6.1	Algemeen	381
	8.4.6.2	Verrijkingsaanspraken na de beëindiging van een affectieve relatie; algemeen	384
	8.4.6.3	Verrijkingsaanspraken na een affectieve relatie; complicaties	389
	8.4.6.4	Verrijkingsaanspraken na een affectieve relatie; vergelijking met vergoedingsrechten	392
8.5		De afwikkeling van de overeenkomst	394
	8.5.1	Algemeen	394
	8.5.2	Twee wegen van aanvulling	395
	8.5.3	Het belang van hetgeen tussen partijen is overeengekomen	397
	8.5.3.1	Algemeen	397
	8.5.3.2	<i>Lisman van Raay/Sint Willibrordus</i>	398
	8.5.3.3	<i>De Krom/Logtestijn</i>	399
	8.5.4	Het belang van contractueel gekleurde overwegingen bij de toepassing van de verrijkingsvordering	401
	8.5.4.1	Het belang van de strekking van de overeenkomst	401
	8.5.4.2	<i>Proav/Ava</i> , een opmerkelijk arrest	402
	8.5.4.3	De invloed van de vernietigings- of ontbindingsgrond op de redelijkheid van de verrijkingsaanspraak voor het genoten gebruik	404
	8.5.4.4	De invloed van rechtspolitieke argumenten	406
8.5.5		Ongerechtvaardigde verrijking als middenweg	407
	8.5.5.1	Algemeen	407
	8.5.5.2	Wanprestatie	407
	8.5.5.3	Beperkte omvang	410
	8.5.5.4	Ongerechtvaardigde verrijking als ventiel	411
8.6		Slotsom	412

9	DERDENVERRIJKING EN OVEREENKOMST	413
9.1	Algemeen	413
9.2	Gedaagde ontleent zijn voordeel niet aan een overeenkomst	416
9.2.1	Algemeen	416
9.2.2	Het redelijkheidsvereiste	417
9.2.3	Een verrijdingsrechtelijk <i>ius tollendi</i>	420
9.2.4	Een specifieke wettelijke bepaling kan een verrijdingsaanspraak blokkeren	420
9.3	Gedaagde ontleent verrijking aan overeenkomst	421
9.3.1	Uitgangspunt van verrijdingsrechtelijke derdenwerking	421
9.3.1.1	Algemeen	421
9.3.1.2	Een voorbeeld: de <i>Bouwgras</i> -zaak	422
9.3.1.3	Grenzen van en uitzonderingen op verrijdingsrechtelijke derdenwerking	423
9.3.2	Ratio verrijdingsrechtelijke derdenwerking is afwezig	424
9.3.2.1	Algemeen	424
9.3.2.2	X beschikt over vermogensbestanddelen van de eiser	424
9.3.2.3	X is niet bevoegd om over eigen vermogen te beschikken	425
9.3.2.4	Gedaagde ontvangt gelden bestemd voor eiser	426
9.3.3	Afwijking derdenwerking vanwege bijzondere omstandigheden	428
9.3.3.1	Algemeen	428
9.3.3.2	Normaliteit rechtshandeling	429
9.3.3.3	De gedaagde heeft om niet verkregen	431
9.3.3.4	De overeenkomst geeft slechts een 'zachte' legitimatie	434
9.3.3.5	Afkeurenswaardige rechtshandeling	435
9.3.3.6	Blote onevenwichtigheid	438
9.3.3.7	<i>Unclean hands</i>	440
9.4	Varia	440
9.4.1	Algemeen	440
9.4.2	Een betaling van andermans schuld in het kwadraat	440
9.4.3	Verrekening onverschuldigde betaling door bank	442
9.5	Slotsom	444
10	ONGERECHTVAARDIGDE VERRIJKING EN ONRECHTMATIGE DAAD	445
10.1	Inleiding	445
10.2	Het aansprakelijkheidsrecht en de bronnen van verbintenissen	447
10.3	Delictuele verrijdingsaansprakelijkheid in de literatuur	450

10.4	Verschillen onrechtmatige daad en ongerechtvaardigde verrijking	452
10.4.1	De focus van de rechtmatigheidstoets	453
10.4.2	De relatie tussen de vestiging en de omvang	455
10.5	Verfijning van het aansprakelijkheidsrecht	456
10.6	Toepassingen	458
10.6.1	Onzuiver handelen	459
10.6.2	Verrijkingsrechtelijke correctie relativiteitsvereiste	462
10.6.2.1	Algemeen	462
10.6.2.2	De structuur van de verrijkingsrechtelijke correctie op het relativiteitsvereiste	463
10.6.2.3	Oude wijn in nieuwe zakken?	466
10.6.2.4	Een nadere illustratie	467
10.6.2.5	Een pas op de plaats	469
10.6.3	Profiteren van andermans wanprestatie	469
10.6.3.1	Algemeen	469
10.6.3.2	Verrijkingsrechtelijke aanvulling	471
10.6.3.3	Geen kennis bij gedaagde	472
10.6.3.4	Bijkomende omstandigheden niet genoeg voor onrechtmatigheid	475
10.6.4	Gevaarzetting	478
10.6.4.1	Premisse delictuele gevaarzettingsleerstuk	479
10.6.4.2	Het probleem	480
10.6.4.3	Verrijking en gevaarzetting	483
10.6.4.4	Literatuur	484
10.6.4.5	Verrijkingsrechtelijke inkadering gevaarzettingsproblematiek	487
10.6.4.6	Nadere uitwerking	489
10.6.4.7	Begrenzungen	492
10.7	Slotsom	493
DEEL 4	SLOT	495
11	CONCLUSIE	497
11.1	Inleiding	497
11.2	Het verrijkingsbeginsel	497
11.3	De algemene verrijkingsactie	500
11.3.1	Grondslag	500
11.3.2	Functie	501
11.3.3	De aanvullende kracht van de verrijkingsactie	502
11.4	Verrijkingsrechtelijke rechtsvinding	502
11.5	De vereisten	503
11.5.1	Twee groepen vereisten	503
11.5.2	Verrijking	504
11.5.3	Schade	506
11.5.4	Causaal verband	509

11.5.5	Ongerechtvaardigdheid	510
11.5.5.1	Verrijking door vermogensverschuiving	510
11.5.5.2	Verrijking zonder vermogensverschuiving	512
11.5.6	Redelijkheid	513
11.6	Aanvulling rechtshandelingen- en overeenkomstenrecht	514
11.7	Aanvulling onrechtmatigedaadsrecht	517
11.8	Slotsom	519
SUMMARY		521
LITERATUURLIJST		539
JURISPRUDENTIELIJST		555
REGISTER		561
CURRICULUM VITAE		569

Lijst met afkortingen

AA	Ars Aequi
aant.	aantekening
A-G	Advocaat-Generaal
art.	artikel(en)
AV&S	Aansprakelijkheid, Verzekering & Schade
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BGH	Bundesgerichtshof
B.V.	Besloten Vennootschap
BW	Burgerlijk Wetboek
BWKJ	BW-krant Jaarboek
bijv.	bijvoorbeeld
Cass. Req.	Cour de cassation, Chambre des requête
c.s.	cum suis
DCFR	Draft Common Frame of Reference
diss.	dissertatie
Edin. L.R.	Edinburgh Law Review
Emory L.J	Emory Law Journal
e.a.	en anderen
ECLI	European Case Law Identifier
e.d.	en dergelijke
e.v.	en volgende
FTV	Fiscaal Tijdschrift Vermogen
HR	Hoge Raad der Nederlanden
HvJ EG	Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
HvJ EU	Hof van Justitie van de Europese Unie
Inv.	Invoeringswet
jo.	juncto
JOR	Jurisprudentie Onderneming & Recht
m.n.	met name
m.nt.	met noot van
Mon.	Monografieën
MvA	Memorie van Antwoord
MvT	Memorie van Toelichting
MvV	Maandblad voor Vermogensrecht
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
NJB	Nederlands Juristenblad
NJF	Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak
nr.	nummer
NTBR	Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht

N.V.	Naamloze Vennootschap
o.g.v.	op grond van
p.	pagina
par.	paragraaf
PG	Parlementaire Geschiedenis
Rb.	Rechtbank
Rbg	Reclamebesluit geneesmiddelen
red.	redactie
REP	Relatierecht en Praktijk
resp.	respectievelijk
RM Themis	Rechtsgeleerd Magazijn Themis
r.o.	rechtsoverweging
RO	Wet op de rechterlijke organisatie
R&R	Rechtsfilosofie & Rechtstheorie
RvdW	Rechtspraak van de Week
sr.	Senior
t.a.v.	ten aanzien van
TM	Toelichting-Meijers
TPR	Tijdschrift voor Privaatrecht
vgl.	vergelijk
VrA	Vermogensrechtelijke Analyses
Wbb	Wet bodembescherming
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie